

HUBAI LÁSZLÓ

KAPITALIZMUS: AMIKOR A „MÚLT FELFALJA A JÖVŐT”¹

Thomas Piketty: *Capital in the Twenty-First Century*. London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2014. 685 o.

Thomas Piketty legújabb könyve az elmúlt időszak egyik legnagyobb tudományos könyvszenzációja. A brit *The Guardian* szerint Milton Friedman és az 1970-es évek óta nem volt még olyan közgazdász, aki ekkora hatással lett volna a nagyközsége (Hutton 2014). Teszi ezt annak ellenére, hogy mind tudományterületét, mind méretét tekintve (685 oldal) nem tartozik a könnyű olvasmányok közé. A *Tőke a 21. században* a jövedelemegyenlőtlenséget járja körbe, amely korábban a közgazdaságtudományban elhanyagolt terület volt egészen az elmúlt évekig.²

A könyv rendkívüli sikerének egyik oka az időzítésében rejlik. A 2008-as globális pénzügyi válság és az azt követő gazdasági recesszió a közpolitikai diskurzus középpontjába helyezte az egyenlőtlenség és a vagyonkoncentráció problémáját.

Tudományos szempontból a *Tőke a 21. században* jelentős alkotás. A szerző nem marad kizárólag a közgazdaságtudomány területén, hanem a történeti kutatás és más szociális tudományágak ismeretanyagához is hozzá kíván járulni. Nyers adatokból nyert információit a korszellem leírására alkalmas klasszikus irodalmi művek érintőleges vizsgálatával egészíti ki.

Innovatívan járul hozzá az egyenlőtlenség több évszázados alakulásának megértéséhez, miközben Vilfredo Paretohoz és Simon Kuznetshez nyúl vissza adatelemzési technikájával Milanovic (2014). A háztartási felmérések vizsgálatának bevett gyakorlata helyett az adóügyi nyilvántartásokból nyert adatokat használja megállapításainak az alátámasztására. A módszertan nem teljesen új, ám – ahogy Paul Krugman (2014), Nobel-díjas közgazdász kiemeli – Piketty olyan mélyrehatóan dolgozta fel és egészítette ki egyéb forrásokkal, ami jelentős újítás az eddigi tudásunkhoz képest. Piketty bő 200 évet felölelő könyvében egyszerre figyel a múltra, elemezve elődei munkásságát, és tekint a jövőbe, aggódva szemlélve a világ lehetséges alakulását.

Az adónyilvántartások használata komoly hatással lehet az egyenlőtlenségek jelentőségéről kialakult tudományos vitákra. Azon kevés közgazdász közé tartozik, aki nem utasítja vissza az egyenlőtlenségek vizsgálatának fontosságát, jellemzően a szegények és a dolgozó osztály közötti aránytalanságokra helyezi a hang-

¹ Piketty (2014: 571).

² Az elmúlt évek fontosabb irodalmát lásd Wilkinson–Pickett (2009), Stiglitz (2012).

súlyt és kevésbé a vagyonosokra. A *Tőke a 21. században* újszerű megközelítésével lerántja a leplet a jövedelemhierarchia felső 10 százalékának, valamint azon belül a leggazdagabb 1 százalékának szerepéről az egyenlőtlenségek alakulásában.

Címével ellentétben Piketty könyve nem kizárólag a tőkéről szól, hanem a „kapitalizmus általános elméletét” tárja elénk (Milanovic 2014). Egységes keretbe integrálja az egyenlőtlenségről szóló elméleteket és adatokat a növekedéssel kapcsolatos tudásunkkal, valamint a vagyon generációk közötti és generációkon belül áramlásának vizsgálatát a jövedelmi tőke és munka közötti megosztásával. A könyv azon művek sorába tartozik, amelyek a kapitalizmusra nemcsak mint egy elkülönülő gazdasági rendre tekintenek, hanem olyan képződményre, amely szorosan összefügg a demokrácia intézményrendszerével, illetve amelynek számos szociális aspektusa van.

A *Tőke a 21. században* egyik legfontosabb állítása, hogy a kapitalizmus, valamint az alapját jelentő tiszta és tőkéletes verseny nem vezet az egyenlőtlenségek szükségszerű csökkenéséhez, hanem épp annak természetéből adódik, a vagyonkoncentráció és az egyenlőtlenség féktelen növekedéséhez vezet.

„Annak az eszméje, hogy a korlátozásoktól mentes verseny véget vet az öröklött vagyon fontosságának és elhossa a meritokratikus világot, nem más, mint veszélyes illúzió. Az univerzális választójog bevezetése (...) véget vetett ugyan a vagyonosok törvényes politikai dominanciájának, viszont nem szüntette meg a gazdasági erők azon képességét, hogy létrehozzák a tulajdonosok társadalmát.” (Piketty 2014: 424)

Piketty a tőke/jövedelem arányszámmal (β) méri a tőke adott társadalomban betöltött fontosságát.³ Történelmi adatok alapján a β értékének hosszú távú alakulása U alakot mutat: az I. világháborúig jelentősen nőtt, majd az ezt követő bő öt és fél évtizedben visszaesett, hogy aztán az 1970–80-as évektől ismét szárnyra kapjon, és megközelítse a 20. század eleji értéket. A tőke/jövedelem arányszám hasonló tendenciát mutat az összes fejlett országban.

A történelmi tanulság magyarázata a kapitalizmus első törvénye, amely kapcsolatot teremt a tőke nagysága, valamint a tőkéből származó jövedelem áramlása között. E szerint a tőkejövedelem részesedése a nemzeti jövedelemből (α) egyenlő a tőke/jövedelem arányszám (β) és a megtérülési ráta (r) szorzatával. Az α növekedése esetén az egyéb termelési tényezőkből (így a munkából) származó jövedelmeknek csökkenniük kell. A kapitalizmus törvényének következménye, hogy amennyiben a megtérülési ráta (r) tartósan és jelentősen a növekedés (g) szintje felett marad, a tőkejövedelem aránya megnő a nemzeti jövedelemen belül. Piketty szerint elméletileg, amennyiben a növekedés eléri a 1,5–2 százalékot és a megtérülési ráta 3–3,5 százalék alatt marad, akkor a vagyonkoncentráció nö-

³ A tőke jelöli az adott időpillanatban birtokolt összvagyon mértékét, míg a jövedelem az adott évben termelt és elosztott javak mennyiségének éves nagyságával egyenlő.

vekedése nem lesz jelentős. Történelmi tapasztalat azonban, hogy az r átlagosan 4–5 százalékot mutat, míg a g az idők nagy részében közel volt a nullához. A lassan növekedő gazdaságokban pedig az összvagyonon belül aránytalanul nagy fontosságra tesz szert a múltban gyűjtött tőke, hiszen az öröklött vagyon gyorsabban nő, mint a termelés és a jövedelem. A szerző szerint az α növekedésének és a β emelkedésének egymást erősítő hatása vezet a vagyonkoncentráció és az egyenlőtlenség féktelen növekedési spiráljához, ami a kapitalizmus természetéből eredő spontán folyamat. Mindezek eredménye pedig végső soron az összes jövedelem egyre egyenlőtlenebb eloszlása.

Piketty szerint a jövedelemegyenlőtlenségek növekedéséhez jelentősen hozzájárult a társadalom felső 10 százalékának további meggazdagodása, valamint ezen belül a felső 1 százalék és a maradék 9 százalék közötti jövedelemolló szétnyílása. A legszűkebb elit gazdasági eltávolodása is a piacgazdaság működési logikájából következik, ugyanis ez az osztály képes maximalizálni tőkéjének megtérülési rátáját azáltal, hogy befektetéseinek a legjobb pénzügyi konzultánsokat alkalmazza, valamint képes nagyobb kockázatot vállalni a magasabb haszon érdekében. Minden jelentős vagyon extrém módon nő, függetlenül attól, hogy tulajdonosa dolgozott-e, vagy sem, vagyis a pénz újratermeli önmagát. Az oligarcha típusú divergencia pedig odáig vezethet, hogy a gazdag országok a milliárdosok tulajdonába kerülnek, aminek végzetes társadalmi következményei lehetnek.

A vagyon fontosságának 20. századi szinthez közelítő visszatérése nem jelenti azt, hogy minden a régi. A tőke „hiperkoncentrációjával” párhuzamosan jelenik meg a munkabér színvonalának újszerűen széttartó trendje. Az 1970-es évektől megfigyelhető tendencia elsősorban a magas bérek robbanásszerű növekedésével magyarázható. A hagyományos megközelítések szerint a bérek közötti különbségek eredője a technológia és a képzés közötti verseny, azaz a munka kompenzációja függ az egyén marginális termelékenységtől, ami a munkavállaló képzettségének, valamint a képzettség kínálatának és keresletének függvénye. Az elmélet azonban nem képes megmagyarázni a fejlett országok közötti különbségeket, illetve hogy a jövedelemhierarchia felső 1 százalékánál miért koncentrálódik magasabb bér a felső osztály többi tagjához viszonyítva. Piketty véleménye szerint, mivel a menedzserek munkája esetén lehetetlen megbecsülni az illető hozzájárulását a vállalat teljesítményéhez, a bérek meghatározása ezen a szinten önkényesnek tekinthető, az egyén alkuerejétől és a szervezeten belüli kapcsolatrendszerétől függ. A közgazdász szerint a gyakorlatban a bérhierarchia tetején lévők maguk határozzák meg munkajövedelmüket, így saját maguk felé nyúlhat kezük. A magas fizetések országok és időszakok közötti eltérései azzal magyarázhatók, hogy a kompenzációs gyakorlat sajátos intézményi és társadalmi normarendszerbe ágyazottan működik, ami korlátokat szab a béregyenlőtlenségnek. Piketty szerint az angolszász országok egyenlőtlenségek iránti toleranciája a neokonzervatív/neoliberális fordulat idején tapasztalt növekedésnek köszönhető, illetve az abba vetett hitbe,

hogy az ilyen politika vezetett az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia korabeli gazdasági sikeréhez (ami a szerző szerint ellentétes a valósággal).

Sajátos egyenlőtlenség tehát korunké. Miközben a tőkekoncentráció nagysága közelít az I. világháború előtti szinthez, a bérek tekintetében is minden korábbinál magasabb egyenlőtlenségi tendenciák tapasztalhatók. A társadalom felső 1 százalékának betevője egyenlő arányban érkezik a tőkéből és a munkából származó jövedelemből.

Semmi sem garantálja azonban, hogy az öröklött vagyon tekintetében nem térünk vissza a 19. századi szinthez. Ahhoz a helyzethez, amit a Rastignac-dilemma jellemez, vagyis amikor felmerül a kérdés, hogy megéri-e keményen dolgozni, ha a felemelkedéshez a vagyonon keresztül vezet az út.

Korunk demokratikus társadalmi meritokratikus hitre épülnek. Azon a meggyőződésen, hogy az emberek közötti egyenlőtlenségek az általuk tett erőfeszítéseiken és érdemeiken alapulnak. Az életkörülmények radikális különbözősége azonban napjaink egyre intenzívebb tapasztalata. A jövő pedig még ijesztőbbnek tűnik.

Piketty elemzése során arra a következtetésre jut, hogy a kapitalizmus rendszerének belső logikája vezet az egyenlőtlenségek eszkalálódásához. Elismeri, hogy a vagyonkoncentráció gyors növekedésének vannak kisebb-nagyobb ellenszerei, mint a növekedés, illetve olyan politikai intézmények kialakítása, mint a progresszív adózás, a minimálbér, az oktatáshoz való hozzáférés kiterjesztése vagy az öröklési törvények átalakítása. A legnagyobb erő azonban, amely megakadályozta, hogy a tőke és az öröklött vagyon a 18–19. századra jellemző dominanciára tegyen szert: a háború okozta rombolás és káosz volt. A két világháború olyan kivételes történelmi helyzetet teremtett, amely negatívabban érintette a vagyonosok jövedelmét. A fizikai leépülés, a pénzügyi és politikai sokkok következtében kialakuló kormányzati válaszok (mint az államosítások, az országon kívüli tőkemennyiség csökkentése, progresszív adórendszer bevezetése) következtében először és utoljára a munkából származó jövedelem túlszárnyalta a tőkejövedelmet, illetve az egy élet alatt megszerezhető megtakarítás jelentősen magasabb volt a generációról generációra szálló vagyonnál. A háborús időszak további következménye az európai patrimonális középosztály kialakulása. A 18. és 19. századdal szemben, amikor a társadalom 40 százaléka az összes vagyon pusztán 5 százalékát birtokolta, a 20. században a középosztály már jelentős tulajdonnal rendelkezik: a tőke 1/3-ának birtokosa.

Piketty nem áll meg az adatok értelmezésénél és a következtetések levonásánál, hanem saját szakpolitikai javaslatokkal áll elő. Véleménye szerint a politikai demokrácia nagy kudarca, hogy nem járt a gazdaság demokratizálásával, aminek következtében instabillá vált. A társadalmi igazságosság önmagából eredő értékénél fogva követel meg bizonyos intézményeket és nem piac vagy a parlament szolgálatába állítva.

Javaslatainak központi eleme a progresszív adórendszer, amit a francia szerző nemcsak a 20. század nagy innovációjának és a demokrácia leképeződésének tart, hanem az egyik legfontosabb eszköznek, amely részben magyarázza az országok között egyenlőtlenségekben megmutatkozó történelmi különbségeket. A globalizáció, valamint a jelenlegi adóverseny következtében a legtöbb ország számos tőkefajtára kivételeket vezetett be, így téve az adórendszert egyre regresszívebbé. A tőke kedvezőbb adókönyezetbe menekítési gyakorlatának megszüntetése miatt Piketty célja: minden tőkefajta figyelembe vevő globális progresszív tőkeadó bevezetése, amely éves szinten, a tőkemennyiségtől függően, 0 és 5–10 százalékos adókulccsal dolgozik. Megfelelő feltételek esetén (mint a bankadatok globális megosztása, jelentős nemzetközi együttműködés, transzparens nemzetközi pénzügyi rendszer kialakítása) a globális tőkeadó képes lenne megfékezni a végtelen egyenlőtlenségi spirált, ellenőrzése alatt tartani a vagyonszűkítési dinamikáját. Elsődleges célja nem az állami vagy a globális vagyonszűkítés, sokkal inkább a globalizáció előnyeinek egyenlőbb elosztása, az eddigi veszteségek kompenzálása. A társadalmi igazságosság és az egyéni szabadság olyan kompromisszuma, amely egyszerre biztosítja a globális gazdaság szabályozottságának és nyitottságának előnyeit. Piketty szerint a tőkeadó a meglévő adónemek megtartása mellett kerülne bevezetésre, kiegészülve a magas munkabérekre kivetett (80%-os maximális adókulccsal rendelkező) progresszív jövedelemadóval, csökkentve a menedzserek gigászi bérszínvonalát a gazdaság fékezése nélkül.

A könyv merész következtetései, az angolszász országok nyílt kritikája, a szélesebb közönségben szerzett népszerűsége miatt a *Tőke a 21. században* sok kritikát kapott. A bírálatok három nagy csoportba sorolhatók.

Michael Potter szerint a Piketty által használt módszertan számos hibával küzd. A francia szerző által alkalmazott számításokban a tőkenereség a vagyontárgy értékesítésének évében realizálódik, míg pontosabb eredményeket kapnánk, ha a jövedelem mérése során az értékgyarapodás következtében megjelenő tőkenereséget is beleszámítanánk az eredménybe. Potter (2014) szerint a változtatás következtében világossá válik, hogy a jövedelmhierarchia tetején lévők jövedelme nem nő gyorsabban, szemben azzal, amit Piketty állít. Chris Giles a *Financial Times* hasábjain közölt kritikájában arról írt, hogy a közgazdász helytelenül hagyta ki vizsgálatából a brit Nemzeti Statisztikai Hivatal háztartási felmérésen alapuló adatait, holott a minta nagysága miatt indokolt lett volna. Giles szerint a Hivatal adatai alapján az ország vagyonos 1 százaléknak tőkerészesedése 44 százalék, szemben a könyvben szereplő 71 százalékkal (Rankin 2014). Több bírálat rámutat, hogy Piketty nem vette figyelembe a jóléti transferek és jövedelemtámogatások egyenlőtlenségekre gyakorolt hatását, így a nemzetállam fejlődésének egy jelentős szakasza maradt ki az elemzésből, ami döntő jelentőségű 200 év távlatának megítélésében. Piketty ugyan kitér a szociális állam fejlődésére, de elsősorban az adórendszer további kiterjesztésének lehetőségeit elemzi. Vizsgálata során arra a következtetésre jut, hogy a legnagyobb jóléti programoknak marginális szerepük van a gazdagoktól a szegényekhez történő átcsoportosításban.

Winship szerint a jóléti támogatásokat is figyelembe véve 1979 és 2012 között az amerikai társadalom 90 százalékának jövedelme négyszer nagyobbra nőtt, mint Piketty számításában, ami komoly jelentőségű az egyenlőtlenségek megítélésében (Potter 2014: 93).

A kritikák második csoportja a könyv által nem tárgyalt témákra hívja fel a figyelmet. Többen kiemelik, hogy miközben Piketty alapfeltevése, hogy az elszabaduló egyenlőtlenségek veszélyeztetik a társadalmi rendet, nem ejt szót azonban annak okairól. Lane Kenworthy (2008: 14–18) szerint a jövedelemegyenlőtlenségeknek komoly szociális és egészségügyi következményei vannak, valamint negatív hatással bírnak a bűnözés és a társadalmi részvétel szintjére. Robert H. Wade (2014) szerint napjainkra a nemzetközi szervezetek is nyíltan beszélnek arról, hogy a magasabb egyenlőtlenségek korlátozzák a gazdasági növekedés ütemét és stabilitását. Curtis S. Dubay és Salim Furth (2014) szerint a könyv egyik nagy hiányossága a szegénység témakörének teljes hiánya. Piketty túlságosan is nagy hangsúlyt fektetett a társadalmi hozzáférés arányaira, és keveset a vagyon- és jövedelemszintekre. Az elosztás túlzott fókuszra magyarázatot adhat arra, hogy miért nem számolt a közgazdász a magas adóráta negatív hatásaival.

Talán a legtöbb kritika a francia szerző által javasolt megoldásokat érte. A bírálatok jelentős része a gazdaságra gyakorolt hatása felől közelítette meg a kérdést. Allister Heath szerint „a tőke felélése a legjobb út a nemzet elszegényítése, a gazdasági növekedés csökkentése, valamint a bérek alacsonyan tartása felé” (Potter 2014). Piketty ráadásul azt javasolja, hogy minden tőkefajta azonos adókulcs alá essen, figyelmen kívül hagyva az optimális adórendszer kialakításának azon fontos alapelvét, hogy az adókulcsok meghatározásánál tekintettel kell lenni a tőke mobilitási képességére. Kenneth Rogoff szerint a felvázolt terv „tele van hitelességi és megvalósíthatósági problémákkal, amelyek politikailag kivitelezhetetlenné teszik” (Edsall 2014).

A vitáknak koránt sincs végük. Piketty a kritikák hatására online felületen nyilvánosságra hozta kutatásának adatait és ábráit. Kétségtelen, hogy könyvében vannak hiányosságok, módszertana minden bizonnyal fejleszthető. A *Tőke a 21. században* azonban alapmű. Értékét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az egyenlőtlenségről szóló viták újra a tudományos diskurzus középpontjába kerültek. Kétségtelen érdeme, hogy a szélesebb közvéleményhez is eljutott. A vagyon társadalomban betöltött helye és szerepe a közbeszéd tárgyává vált. A modern demokratikus társadalmakban pedig hinnünk kell, hogy ez az első lépés egy egyenlőbb és igazságosabb világ felé.

Irodalom

- Dubay, Curtis S. – Furth, Salim (2014): Understanding Thomas Piketty and His Critics. *The Heritage Foundation*, September 12. <http://www.heritage.org/research/reports/2014/09/understanding-thomas-piketty-and-his-critics>. (utolsó letöltés: 2015. 01. 10.)
- Edsall, Thomas B. (2014): Thomas Piketty and His Critics. *The New York Times*, May 14. http://www.nytimes.com/2014/05/14/opinion/edsall-thomas-piketty-and-his-critics.html?_r=0. (utolsó letöltés: 2015. 01. 10.)
- Hutton, Will (2014): Capitalism simply isn't working and here are the reasons why. *The Guardian*, 12 April. <http://www.theguardian.com/commentisfree/2014/apr/12/capitalism-isnt-working-thomas-piketty>. (utolsó letöltés: 2015. 01. 10.)
- Kenworthy, Lane (2008): *Jobs with equality*. New York: Oxford University Press.
- Krugman, Paul (2014): Why We're in a New Gilded Age. *The New York Review of Books*, May 8. <http://www.nybooks.com/articles/archives/2014/may/08/thomas-piketty-new-gilded-age/>. (utolsó letöltés: 2015. 01. 10.)
- Milanovic, Branko (2014): The return of „patrimonial capitalism”: A review of Thomas Piketty's Capital in the Twenty-First Century. *Journal of Economic Literature*, (52), 2, 519–534. (utolsó letöltés: 2015. 01. 28.)
- Potter, Michael (2014): Capital in the Twenty-First Century: A Critique of Thomas Piketty's Political Economy. *Agenda – A Journal of Policy Analysis and Reform*, (21), 1, 91–113. <http://press.anu.edu.au/wp-content/uploads/2014/11/Capital-in-the-Twenty-First-Century-A-Critique-of-Thomas-Piketty%E2%80%99s-Political-Economy.pdf> (utolsó letöltés: 2015. 01. 28.)
- Rankin, Michael (2014): Thomas Piketty accuses Financial Times of dishonest criticism. *The Guardian*, 26 May. <http://www.theguardian.com/business/2014/may/26/thomas-piketty-financial-times-dishonest-criticism-economics-book-inequality>. (utolsó letöltés: 2015. 01. 10.)
- Stiglitz, Joseph E. (2012): *The Price of Inequality. How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York: W. W. Norton & Company.
- Wade, Robert H. (2014): The Piketty phenomenon and the future of inequality. *Real-World Economics Review*, 69, 2–17. <http://www.paecon.net/PAEReview/issue69/whole69.pdf> (utolsó letöltés: 2015. 01. 28.)
- Wilkinson, Richard G. – Pickett, Kate (2009): *The Spirit Level. Why More Equal Societies Almost Always Do Better*. New York: Bloomsbury Press.